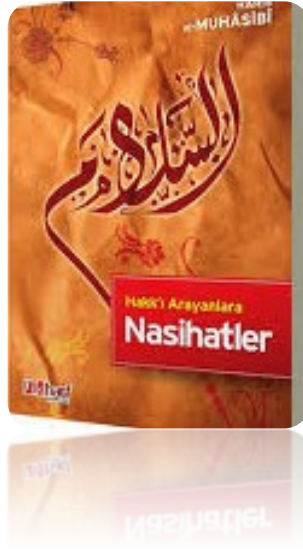

Haris el-Muhâsibî

Hakk'ı Arayanlara Nasihatler

Trc. Muhammed Coşkun, İlk Harf Yay., İstanbul 2018, 202 s.

Yeliz Başar*

Dünya malı nedir ki! Helâl olanı hesaba, haram olanı azâba sebeptir! (s.142).

Hakk'ı Arayanlara Nasihatlar diye tercüme edilen eserin müellifi, Hâris b. Esed el-Muhâsibî'dir (ö. 243/857). Nefis muhasebesinde gösterdiği hassâsiyetten ötürü "Muhâsibî" adını almıştır. O, sûfî kimliğiyle ön plana çıksa da kelâm, hadis, tefsir ve fıkıh gibi diğer İslâm bilimleriyle de ilgilenmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
yelize76@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5562-0635

Eser, İslâm ümmetinin birçok fırkaya ayrılacağını ve içlerinden yalnız bir grubun kurtulacağını ifâde eden rivâyetle başlar. Muhâsibî Müslümanların itikâdî meselelerde ihtilâfa düşmelerini, her grubun sadece kendi müntesiplerini ehl-i necât görmesini ve dünyevî menfaatler uğruna insanların ilâhî emirleri ihmâl etmelerini mezkûr rivâyetle irtibatlandırır. Bu süreçte kendisi için bir çıkış yolu aradığını ve bunun uzun bir zaman aldığını söyler. Neticede bir zâhidler topluluğuyla karşılaşır. Onların ortak vasıflarını şöyle sıralar: Kur'an'a ve Sünnet-i Seniyyeye uymak, takvâ ve verâ sahibi olmak ve âhiret hayatını dünyaya tercih etmek... (s.18)

Muhâsibî eserin geri kalanında Müslümanlar'ı şeytanın tuzaklarına karşı uyarır. Bu konularda verdiği nasihatlere bakıldığında zühd ve takvânın onun tasavvufî anlayışında önemli bir yere sahip olduğu görülür. Muhâsibî'ye göre amelin saflığı ve temizliği ancak kazancın helâl olmasına bağlıdır. Dünya sevgisinin kalplere hükmettiği, haram ve helâlin tanınmadığı, dini muhafazanın zor olduğu bir zamanda bu pek mümkün gözükmemektedir. Böyle bir zamanda öncelikli yapılması gerekenler; haramlardan ve şüpheli şeylerden uzak durmak, zarûret ile iktifâ etmek, kanâat etmek, iktisat etmek, nâfile ibadetlerden (sâlih amellerden) önce farz ibâdetleri yerine getirmek ve günahlardan tövbedir. Bu bakış açısı anlaşılırsa Muhâsibî'yi anlamak kolaylaşır. Örneğin onun zengin olmak konusunda menfî düşündüğünü tahmin etmek hiç zor değildir. Onun nazarında mal biriktirmek ümmeti ifsâd eden en büyük sebeplerden biridir. Takva ehli insanlar –helâl ve haramın birbirinden ayrıldığı İslâm'ın erken dönemlerinde dahi- hesaba çekilirim korkusuyla veya “malın helâli bile haramdan berî olmaz” kaygısıyla dünya nimetlerinden uzak durmuşlardır (s.46). Muhâsibî nâfile ibâdetler konusunda da mezkûr bakış açısına paralel düşünmektedir. Nâfile ibâdetler farzlara hizmet etmelidir. Onlar sevâb maksadıyla değil; ancak farzlardaki eksiklikleri tamamlamak, kusurları telâfi etmek ve günahlardan affedilmek niyetiyle yapılmalıdır. Zekât ibâdetindeki noksanlığı sadaka ile tamamlamak buna örnektir.

Muhâsibî'nin zühd anlayışı içtimâî hayatta da kendini gösterir. Ona göre insanlar günahlarla karşı karşıya kaldıklarında buna mukâvemet gösteremezler ve bu durum daha çok şer'i emirlere dikkat etmeyen insanlarla bir araya gelindiğinde yaşanır. Bu yüzden kurtuluş ancak insanlardan uzak kalmakla ve kalplerini onlardan uzak tutmakla mümkündür. Öte yandan Muhâsibî'ye göre bu tavır (uzlet), hiçbir şekilde Müslümanların birbirlerine selâm vermesine veya birbirleri üzerindeki haklarını yerine getirmesine engel olmamalıdır.

Ameller ile övünmek, kibirlenmek, gösteriş yapmak veya övüldüğünde bundan memnuniyet duymak insanın amellerini boşa çıkaran şeytanın oyunlarından. Muhâsibî'ye göre bu oyunu bozmak ancak insanın hayâ sâhibi olup amellerini yetersiz görmesiyle ve onlarla övünmemesiyle mümkündür. Ona göre övgüye layık olan ancak övülecek hasletleri insana verendir. Birçok kusur ihtivâ eden ameller, Allah'ın ihsan etiklerinin şükrünü edaya yetmez. Hayatının hangi hâlde son bulacağını bilmeyen bir insan diğerlerini nasıl küçümseyebilir?

Kitapta “mükellefiyet” konusu değişik başlıklar altında tartışılır. Burada Muhâsibî'nin temel iddiası şudur: Sorumluluklar sadece beden ile yapılan ameller ile sınırlı değildir. Mânevî her uzvun da sorumlu olduğu ibâdeti (şükrü) vardır. Nasıl dilin ibâdeti gıybet etmemek, gözünki haramlara bakmamak ise kalbin ibâdeti de gaflet içinde olmamaktır. Aklın mükellefiyeti ise Hakk'ı tanımak ve O'na itâat etmektir. Muhâsibî, maddî uzuvlar ile yapılan ibâdetlerin ancak mânevî ameller ile ayakta durduğuna inanır. Bu yüzden namazda bedenle birlikte kalbin de huzurda bulunması ve huşû içinde olması gerekir. Eğer kalp, günahlarda ısrar ederse yapılan ibâdetler insanın kurtuluşu için kâfi gelmez. Şirk, riyâ, nifâk, kibir, rahmetten ümit kesmek, günahları küçük görmek, onlarda ısrar etmek ve tevbeyle ertelemek söz konusu günahlardandır.

İlk Harf yayınlarından çıkan bu kitabı bir tür otobiyografi olarak değerlendirenler, hatta onun İmam Gazzâlî'nin (ö.505/1111) *el-Münkız mine'd-Dalâl* adlı eserine bir örneklik teşkil ettiğini düşünenler vardır; fakat eserin mütercimi Muhammed Coşkun bu görüşü iddialı bulmaktadır. Ona göre kitapta Muhâsibî'nin hayatına dair çok detay yoktur, ayrıca eserin büyük kısmı nasihatlerden oluşmaktadır. Mevcut iki görüşü uzlaştırmak ancak eserin mukaddimesi için bir otobiyografi değerlendirmesi yapmakla mümkündür, çünkü Muhâsibî'nin girişte verdiği bilgiler -özellikle tasavvufun erken dönemini çalışanlar için- onun hayatına dair çok şey anlatmaktadır.

Eseri tercüme eden Muhammed Coşkun'un çeviride gösterdiği özen dikkate şâyândır. O, tasavvufî terimlerin anlam kaybına uğramaması için kitapta yer alan kavramlara (murakebe, zühd, vera, takva) ya hiç dokunmamış ya da onları -çevirilerinin yanında- parantez içinde vermiştir. Öte yandan titizlikle çevrilen bu eserin orijinal adı hiçbir yerde geçmemektedir; en azından bundaki sonraki baskılarda zikredilmesi yerinde olacaktır.